

אוניברסיטת תל אביב
הפקולטה למדעי החברה
החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה

גוף במעבר: ספורט פנאי, מגדר ו'מקום' בקרב פלסטיניות אזרחיות ישראל

תקציר הצעת המחקר עבור מלגת עידוד חקר המגדר ע"ש אסתי רוזנבאום

מגישה: סוזי בן דורי

מנחה: פרופ' אדריאנה קמפ

ועדה מלווה: פרופ' חנה הרצוג וד"ר סראב אבו רביעה- קווידר

נושא המחקר ושאלות המחקר

בעשור האחרון ניכר גידול משמעותי בהשתתפותן של נשים פלסטיניות אזרחיות ישראל בספורט הפנאי, במסגרת מגמת ההתרחבות הכללית של תרבות פנאי בחברה הפלסטינית בישראל. תופעה זו צומחת מלמטה (Grass root) ובולטת על רקע היעדר מסלולי הליכה, פארקים וחדרי כושר ציבוריים, מסלולי רכיבה וריצה ביישובים הערבים, וצמצום מרחב התנועה של נשים מהמרחבים המעטים שקיימים.

מיפוי ספורט הפנאי של נשים פלסטיניות חושף יוזמות מגוונות של נשים עבור עצמן ועבור חברותיהן בארגון פעילויות ועיצוב מרחבים מותאמים כגון: הקמתם של חדרי כושר ייעודיים לנשים במרבית היישובים הערביים שמרביתם הוקמו ומנוהלים על ידי נשים; התארגנויות וולונטריות של נשים והקמתן של קבוצות ריצה, הליכה ורכיבה. קבוצות אלו פועלות במקומות שונים, חלקם בפאתי היישובים הערבים וחלקם מחוצה להם, במרחבים 'ניטרליים' או כאלה שביחס אליהם הושגה הסכמה כי הם מיועדים לנוכחותן של נשים בלבד; בחירתן של נשים פלסטיניות להתיק את פעילות הספורט אל מחוץ ליישוב מגוריהם למסגרות ספורט מעורבות בערים היהודיות; הימצאותן של מאמנות יהודיות בחלק מחדרי הכושר ביישובים הערביים; עלייה במספר הסטודנטיות הפלסטיניות במסלול אקדמי לתואר ראשון ושני בחינוך גופני, ועלייה בביקוש ללימודי תעודה לחינוך גופני במסגרות סמי פורמליות.

הספרות הסוציולוגית מרבה לעסוק בספורט תחרותי כערוץ למוביליות כלכלית/חברתית של קבוצות מיעוט או כאתר לשעתוק אי שוויון חברתי, גזענות ו"האחרה". העיסוק בספורט פנאי נדון לרוב במונחים ליברלים של "בחירה סובייקטיבית", "סגנון חיים", טיפוח "העצמי הנאו-ליברלי" ו"צרכנות בורגנית". אלא, שהמופעים השונים ומורכבות המרחבים בהם בוחרות הנשים הפלסטיניות לקיים את ספורט הפנאי שלהן מאתגרים הנחות יסוד אלו, ומאירים זירה פוליטית המשקפת יחסי כוח אתנו-לאומיים, מגדריים ומעמדיים. למעשה, שלושה גורמים מעלים את שאלת ה'בחירה הסובייקטיבית' של נשים פלסטיניות בישראל בספורט פנאי כשאלה סוציולוגית ופמיניסטית מעניינת: האחד, הוא היעדרה של מדיניות המעודדת תשתיות וחינוך המקדמת תרבות פנאי זו; השני, הוא מה שנתפס כתפיסות תרבותיות "הגמוניות" של נשיות ושל התנהגות מגופנת' (embodied) 'ראויה' של האישה הפלסטינית בכלל ובמרחב הציבורי בפרט; והאחרון הוא, התגברות הגזענות והאלימות הסימבולית כלפי ה'אחר' וה'אחרת' הערבי/ה בשיח הציבורי בישראל.

המחקר עוסק בזירה שטרם נחקרה והוא מחקר איכותני פנומנולוגי הראשון מסוגו. המחקר מתמקד ביחסי הגומלין שבין בחירות אישיות וטיפוח העצמי לבין מבנים חברתיים, תרבותיים ופוליטיים תוך בחינת ההקשר הסוציו-לאומי-היסטורי במרחב הלא-פורמלי ולא מאורגן במדיניות דוגמת תרבות הפנאי. הוא מתבסס הן על ההנחה הסוציולוגית לפיה 'ספורט' הוא מבע של סדר חברתי וזירה לפענוח יחסים פוליטיים, חברתיים ותרבותיים, והן על תיאוריות פמיניסטיות פוסט-קולוניאליות. האחרונות גורסות כי לא ניתן להבין את התנסויותיהן של נשים מוגזעות מבלי לבחון אותן בנוסף להקשר החברתי של יחסי אי שוויון בין המינים גם בהקשר הלאומי פרטיקולרי שעיצב את יחסי הכוח בין קבוצת הרוב לקבוצת המיעוט הילידי בישראל.

שאלת המחקר העיקרית היא, כיצד פרקטיקות של בחירה סובייקטיבית של נשים פלסטיניות מתאפשרות בזירת ספורט הפנאי נוכח חסמים מבניים (היעדר תשתיות, פיקוח ביו-פוליטי לאומי), חסמים סימבוליים (תרבותיים, חינוכיים) וחסמים חברתיים (דעות קדומות, גזענות) ובאילו אופנים פרקטיקות הספורט משפיעות על ומושפעות מחייהן של נשים פלסטיניות אזרחיות ישראל? שאלות אלו יבחנו תוך התייחסות לאישה הפלסטינית, המצויה בהצטלבות מרובה על בסיס מגדר, אתניות ולאומיות, משלושה מבטים שונים ומשלימים: כסובייקט, כסובייקט ביחס לקבוצת ההשתייכות האתנית שלה, ובמפגש של קבוצת מיעוט עם קבוצת הרוב היהודי הדומיננטי.

מתודולוגית המחקר

המחקר משלב בין ראיונות עומק; תצפיות (משתתפות + לא משתתפות); וניתוח פלטפורמות שיח אינטרנטיות. מערך המחקר מאורגן סביב 2 צירים: ציר גיאוגרפי הכולל נשים מאזור המשולש ואזור הצפון בהם מתגוררת מרבית האוכלוסייה הפלסטינית על גווניה. הציר השני נוגע להרכב האתנו-לאומי של מרחבי הספורט, כלומר למרחבים בתוך היישובים הערבים בהם המשתתפות חולקות זהות אתנית משותפת ומרחבי ספורט מעורבים בערים היהודיות ובערים מעורבות, בהם יהודיות וערביות חוות, מתנסות ומשתתפות פעולה. מערך מחקר זה, יאפשר השוואה של שונות על פי משתנים סוציו-דמוגרפיים ועל פי קונפיגורציות אתנו-לאומיות של ה'מקום'.

ממצאים ראשוניים מצביעים על הכיוונים הבאים: הראשון, מאיר את תפקידן של נשים בהתהוותו של מעמד בינוני (class making), לא במובן של תודעה מעמדית ומיקום ביחסי הייצור אלא נשים כמייצרות הן סימבולי באמצעות צריכה מגופנת. הנשים הפלסטיניות הן האוונגרד במרחב הציבורי-אותו מרחב

בו הן חוות הדרה ואפלייה- כצרכניות וכמשוטטות. הן מביאות את החוץ פנימה ומייצרות טעמים, תחביבים, פנאי אישי ומשפחתי, תודעה סביבתית ושיח של תביעות. תהליך זה הוא תהליך מתמשך המוביל להתפתחות של הביטוס מעמדי והוא כרוך במתחים בין מגמות של שימור למגמות של שינוי שחוה חברה הפלסטינית בישראל בעשורים האחרונים. השני, מאפשר לבחון את ספורט הפנאי לא רק כזירה להנצחת אי שווין חברתי ולצרכנות המושפעת מדימויים אידאולוגיים וגלובליים, אלא כזירת אינטראקציה יומיומית שעיקר עיסוקה ייחודית, שאינה 'מוכוונת', של well-being. מרחבי הספורט, הן זירות אינטר-סובייקטיביות למפגש ולהיכרות עם ה"אחרת". מפגש זה אפשרי שיהיה טעון ביחסי הדרה, ריחוק וניכור אך גם ביחסי קירבה המציעים הזדמנות לסולידריות מגדרית, מעמדית, הפרייה הדדית ושיתוף חוויות חיים דומות. במפגשים אלה יש לגוף תפקיד מכריע כסוכן חיברות המתווך ומכונן גבולות סימבוליים בין הנשים, המאפשרים לבחון את היחסים ביניהן בדרכים חדשות שאינן משכפלות בהכרח קטגוריות זהות קיימות של הגמוניה ושל 'אחרות' וזאת ללא מחיקה של נרטיב לאומי משני הצדדים.

תרומת המחקר

התחקות אחר ספורט פנאי של פלסטיניות אזרחיות ישראל, זירה שטרם נחקרה, יכולה להציג גיוון ושונויות תרבותיות המשוקעות במבנים תרבותיים, מרחביים, דתיים ופוליטיים שונים ותסייע לפרק קטגוריה של 'נשים פלסטיניות בישראל' כקטגוריה מונוליתית נתונה. בנוסף ישמע המחקר את קולן של פלסטיניות אזרחיות ישראל, יסייע בהבנת עולמן והמשמעויות שהן מעניקות לפנאי בכלל ולספורט פנאי בפרט, עם מה ועם מי הן מנהלות משאים ומתנים על פרקטיקות פנאי אלו ומהי המשמעויות של פעילות פנאי זו עבורן. המחקר גם יעשיר את הספרות הפוסט קולוניאלית על התהוות של תרבות פנאי של מיעוטים במציאות עתירת מתחים ויאיר את הפוטנציאל הטמון בזירת הפנאי כזירת מפגש לא פורמלית ולא 'מוכוונת'. נראה כי חקר מקרה של ספורט פנאי של פלסטיניות בישראל נושא איתו השלכות רחבות לדיון עכשווי על מיעוטים, אתניות ופנאי בכלל. זאת, משום שהוא מייצג באופן פרטיקולרי את ההזדמנות להעלות שאלות ביחס לתהליכים של המשכיות ושינוי, מעברים ומסורת והשפעתם על חייהן של נשים. אלו כולם מושגים רלוונטיים לחברה העוברת תמורות דרמטיות ביחסי רוב ומיעוט, ביחסים הבינאישיים ובהתהוות דרכים חדשות של ניהול ופיקוח.

ביבליוגרפיה

- אבו בקר, ח. רווחה, מודרנה ומסורת: התמודדותן של נשים פלסטיניות בישראל עם שינויים במסגרות חייהן. בתוך: מנאע, ע. גרא, ר. (עורכים). *ספר החברה הערבית 2* (עמ' 359-384). ירושלים: מכון ון ליר והוצאת הקיבוץ המאוחד.
- אבורביעה-קווידר, ס. (2010). התמודדות של נשים בדוויות משכילות עם אהבה אסורה, נישואים וזוגיות. בתוך: אבו-רביע-קווידר, ס' ווינר-לוי, נ' (עורכות) *נשים פלסטיניות בישראל: זהות, יחסי כוח והתמודדות*. ירושלים: מכון ון ליר והוצאת הקיבוץ המאוחד, עמ' 175-201.
- גימאל, א. (2017). *החברה האזרחית הערבית בישראל: אליטות חדשות, הון חברתי ותודעה אופוזיציונית*. בני-ברק: הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- דאוד, נ. (2010). חסמים לקידום בריאות בקרב נשים ערביות בישראל. בתוך: אבורביעה-קווידר ס. וינר לוי, נ. (עורכות). *נשים פלסטיניות בישראל: זהויות, יחסי כוח והתמודדות*, עמ' 81-102. ירושלים: מכון ון ליר והוצאת הקיבוץ המאוחד.
- הרצוג, ח. (2010). מרחבים חלופיים: פוליטיקה של חיי יומיום של פלסטיניות אזרחיות ישראל בערים מעורבות. בתוך ס' אבורביעה-קווידר וני' וינר לוי (עורכות). *נשים פלסטיניות בישראל: זהות יחסי כוח והתמודדות*. ירושלים: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד, עמ' 148-173.
- חסן, מ. (2017). *סמויות מן העין: נשים והערים הפלסטיניות*. ירושלים: מכון ון ליר. הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- יפתחאל, א. וקדר, א. (2003). על עצמה ואדמה: משטר המקרקעין הישראלי, בתוך י. שנהב (עורך), *מרחב, אדמה, בית, ירושלים: מכון ון ליר, הוצאת הקיבוץ המאוחד*, עמ' 52-18.
- רבינוביץ, ד. (1993). נוסטלגיה מזרחית: איך הפכו הפלסטינים ל"ערביי ישראל". *תיאוריה וביקורת*, (4), 141-151.
- תותריג'ובראן, מנאל (2017). ערים מעורבות בהתהוות: בין הפרטי לציבורי. *דין ודברים*, (1), 68-17.
- Abu-Lughod, L. (2002). Do Muslim women really need saving? Anthropological reflections on cultural relativism and its others. *American anthropologist*, 104(3), 783-790.
- Abu-Rabia-Queder, S. (2017). The biopolitics of declassing Palestinian professional women in a settler-colonial context. *Current Sociology*, 1-18.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. Cambridge: Harvard University Press.

- Elias, N., & Dunning, E. (1986). *Quest for excitement. Sport and leisure in the civilizing process*. Basil Blackwell. Pp 88-115.
- Green, E. (2010). Women Doing Friendship': an analysis of women's leisure as a site of identity construction, empowerment and resistance. *Leisure Studies*, 17:3,171-185.
- Herzog, H. (2004). 'Both an Arab and a woman': gendered, racialized experiences of female Palestinian citizens of Israel. *Social Identities*, 10(1), 53-82.
- Joseph S. (1996). Gender and Family in the Arab World, Sabbagh Suha (ed.), *Arab Women: Between Defiance and Restraint*. Olive Branch Press, N.Y.:pp. 194-202.
- Kandiyoti, D. (1988). Bargaining with patriarchy. *Gender & society*, 2(3), 274-290.
- Zukin, S., & Maguire, J. S. (2004). Consumers and consumption. *Annu. Rev. Sociol.*, 30, 173-197.
- Mahmood, S. (2001). Feminist Theory, embodiment and the docile agent: Some reflections on Egyptian Islamic revival. *Culture anthropology*, 16(2), 202-236.
- Mirza, H. S. (2013). 'A second skin': Embodied intersectionality, transnationalism and narratives of identity and belonging among Muslim women in Britain. In *Women's studies international forum* (Vol. 36, pp. 5-15). Pergamon.
- Radai, I. (2016). The Rise and Fall of the Palestinian-Arab Middle Class Under the British Mandate, 1920–39. *Journal of Contemporary History*, 51(3), 487-506.